

**BARQAROR RIVOJLANISH VA EKOLOGIK XAVFSIZLIKNI
TA'MINLASHDA ZAMONAVIY ILMIY TADQIQOTLARNING
IJTIMOIY-FALSAFIY AHAMIYATI**

*Shahrisabz davlat pedagogika instituti Ijtimoiy fanlar kafedrasida katta
o'qituvchisi*

Raxmatova Muxayyo Elboboyevna

Annotatsiya: Mazkur maqolada barqaror rivojlanish va ekologik xavfsizlikni ta'minlashda zamonaviy ilmiy tadqiqotlarning ijtimoiy-falsafiy ahamiyati keng va chuqur tahlil qilinadi. Barqaror taraqqiyotga olib boruvchi yo'llarning nazariy va amaliy asoslari ochib beriladi. Ekologik xavfsizlik, ijtimoiy ong, madaniyatda ilm-fan yutuqlari, falsafiy va axloqiy mezonlar, zamonaviy texnologiyalar, inson va atrof-muhit o'rtasidagi murakkab munosabatlarning ahamiyati batafsil yoritiladi. Maqolada zamonaviy ilmiy tadqiqotlar asosida ekologik javobgarlik, barqaror taraqqiyot konsepsiyasi, inson va tabiatning uyg'un rivojlanishi kabi muhim ijtimoiy-falsafiy tushunchalarning mazmun-mohiyatiga alohida e'tibor berilgan.

Kalit so'zlar: Barqaror rivojlanish, ekologik xavfsizlik, zamonaviy ilmiy tadqiqot, ijtimoiy-falsafiy ahamiyat, ekologik ong, tabiat va jamiyat, yashil iqtisodiyot, ekologik madaniyat, innovatsiya, axloq, texnologiya.

Barqaror rivojlanish va ekologik xavfsizlik bugungi global dunyoning eng dolzarb muammolaridan biriga aylangan. Insoniyat taraqqiyoti, texnika va texnologiyalarning jadal o'sishi, sanoat, energetika yutuqlari bir tomondan farovonlik va qulayliklar olib kelsa, boshqa tomondan bevosita tabiiy muhitning izdan chiqishi, ekologik muvozanatning buzilishi va inson salomatligi uchun tahdid darajasida muammolar yuzaga chiqishi zamonaviy davrda eng muhim ijtimoiy-falsafiy muhokama mavzusidir.

Tabiat va jamiyat o'rtasidagi murakkab munosabatlar zaminida insoniyat faoliyatining falsafiy mas'uliyati, ekologik ong va madaniyat shakllanishi,

zamonaviy ilm-fan natijalari va ularning ahamiyatini yangicha talqin qilish ehtiyoji doimo mavjud bo'lib kelgan. Ayniqsa, globallashtirish, raqamli texnologiyalar, urbanizatsiya jarayonlari, aholining o'sishi barqaror taraqqiyot uchun ham yangi tahdidlar, ham yangi imkoniyatlarni yuzaga chiqaradi. Ushbu o'zgarishlar jamiyatni zamonaviy tafakkur, ilmiy asoslangan innovatsiyalar, ekologik qadriyatlar, ong va madaniyat orqali harakat qilishga undaydi. Barqaror rivojlanish – bu faqatgina iqtisodiy yuksalish yoki texnologik taraqqiyot emas. U jamiyatda ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy omillarning uyg'un holda rivojlanishidir. Zamonaviy ilmiy tadqiqotlar esa ushbu murakkab tizimga yangicha falsafiy yondashuvni taklif etadi, ekologik xavfsizlikni ta'minlash uchun ilm-fan yutuqlari, texnologiyalar va inson axloqini uyg'unlashtirish zarurligini ta'kidlaydi.

Barqaror rivojlanish XIX asr oxiri va XX asr boshlarida paydo bo'lgan va bugungi kunda global jamiyat uchun hayotiy zaruratga aylangan ijtimoiy-falsafiy tushunchadir. Uning asosini inson, tabiat va jamiyat o'rtasida asosli muvozanatni saqlash, resurslardan oqilona foydalanish, kelajak avlodlar manfaatlarini himoya qilish, ekologik javobgarlik va hamkorlik tashkil etadi. Zamonaviy ilmiy tadqiqotlar barqaror rivojlanishga doir masalalarda ko'plab muhim nazariyani yaratdi. Masalan, hamma sohalarda ekologik mezonlarni, "yashil iqtisodiyot" modellarini, chiqindisiz texnologiyalarni, qayta tiklanuvchi energiya vositalarining ommalashuvini va ekologik madaniyatni asoslashga salkam mutlaqo yangi yondashuvlar paydo bo'ldi. Shu nuqtai nazardan, falsafaning ekologik masalalardagi o'rni ham tobora kuchayib bormoqda. Falsafa doimo inson va tabiat o'rtasidagi o'zaro munosabatning falsafiy asoslarini, axloqiy-me'yoriy imkoniyatlarini chuqur tahlil qilgan. Shu sabab ham, ekologik xavfsizlik va barqaror taraqqiyot yo'lidagi asosiy kontseptsiyalarda zamonaviy ilm-fan va texnologiyalar natijalarini jamiyat axloqiy yuqoriligi, e'tiqod, madaniyat va ong bilan uyg'unlashtirish asosiy o'rin tutadi. Bunday yondashuv yangi davr uchun o'ziga xos muvozanat, uyg'unlik va farovonlik kafolati sanaladi.

Ekologik xavfsizlik bu — tabiat, inson va jamiyatning o'zaro uzviy muvofiqligi, xavf-xatarlarni oldini olish, atrof-muhitda tabiiy balansni saqlash,

inson sog'lig'ini hamda taraqqiyot barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladigan muhim ijtimoiy konsepsiyadir. Ekologik xavfsizlikni kafolatlashda insonning axloqiy va madaniy qadriyatlari, ijtimoiy ongning darajasi, jamoatchilik ishtiroki va ilm-fan yutuqlari doimo uzviy ahamiyat kasb etib kelgan. Zamonaviy ilmiy tadqiqotlarning ekologik xavfsizlikda tutgan o'rni ayni paytda fan, texnologiya va jamiyat tamoyillari bo'yicha chuqur o'zgarishlarni yuzaga chiqarmoqda. Ekologik xavfsizlikni ta'minlashda zamonaviy biologiya, kimyo, fizika, informatika, energetika va ekologiya fanlarining yechimlari, yangi texnologiyalar va monitoring tizimlari, global hamkorlik tashabbuslari muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ekologik xavfsizlikda ijtimoiy-falsafiy mezonlar eng avvalo, ong va ma'naviyat darajasida inqilobiy o'zgarishlarni belgilaydi. Faqatgina texnologik yutuqlarga tayanib qolmasdan, ekologik mas'uliyat, axloqiy qadriyat va barqaror dunyoqarash orqali jamiyatning har bir a'zosi ekologik xavfsizlikda faol ishtirok etishi lozim.

Ilm-fan yutuqlari, zamonaviy laboratoriya tadqiqotlari, ekologik monitoring va diagnostika hamda yangi texnologik yechimlar nafaqat tabiat muhofazasi, balki jamiyatda ekologik tafakkur va madaniyatning rivojlanishiga katta ta'sir qilmoqda. Yangi ixtirolar, chiqindisiz ishlab chiqarish, havoni va suvni tozalash, raqamli monitoring, qayta ishlanuvchi energiya va biotexnologiyalar orqali insoniyat barqaror hayotga yanada yaqinlashmoqda.

Ilmiy tadqiqotlar natijalari atrof-muhit muammolarini aniq tahlil qilish, ekologik tahdid va xavflarni oldindan aniqlash, oldini olish va to'g'ri boshqarish imkonini beradi. Amaliy tajriba va statistik natijalar nafaqat olim va mutaxassislar, balki keng jamoatchilik hayotiga chuqur singib bormoqda. Ekologik tafakkur bugun axloq, falsafa, jamiyat taraqqiyoti va texnologiyaning yagona sistemaga aylanib, bir-birini to'ldiruvchi ko'p qirrali jarayon ekanligi ayniqsa muhim. Ekologik ong deganda, odamzod o'z xatti-harakatlarini tabiatga bo'lgan mas'uliyati va ma'suliyat tuyg'usi asosida yo'naltirishni anglash zarur [1].

Inson va jamiyatda ekologik madaniyat va ekologik ongning o'sishi zamonaviy dunyoning muhim ijtimoiy-falsafiy mezoniga aylanmoqda. Odamzod

hayotining barcha jabhalari — ta'lim, iqtisodiyot, sanoat, yashash muhitlarida ekologik madaniyatning rivojlanishi ijtimoiy qadriyatlar tizimini boyitadi, insonni ongli, javobgar, mas'uliyatli ekanligiga undaydi. Ekologik madaniyat — jamiyatning tabiatga va global o'zgarishlarga ongli munosabatini, har bir kishining tabiatga hurmat bilan qarashini, ekologik qadriyatlar va innovatsion texnologiyalarni turmush tarzida ifodalanishini ta'minlaydi. Bu o'z navbatida, ilmiy tadqiqotlarning jamiyat hayotiga tatbiq etilishi, aholining ong va axloqiy yetuklik darajasining oshishi, barqaror taraqqiyot uchun mustahkam zamin hozirlaydi. Falsafiy nuqtai nazardan, inson tabiatga va o'z atrof-muhitiga doimiy g'amxo'rlik bilan qaraydigan, kelajak avlodlar manfaatini e'tiborda tutadigan barqaror tafakkur egasiga aylanishi kerak. Zamonaviy ilmlar bu jarayonda asosiy yo'l-yo'riq va imkoniyatlarni taklif etadi.

Urbanizatsiya va global sanoatlashuv natijasida insoniyat taraqqiyoti mufassal va murakkab bosqichga o'tdi. Turli resurslardan ortiqcha foydalanish, havoning, suv va yerning ifloslanishi, chiqindilar miqdorining ko'payishi, bioxilma-xillikning qisqarishi kabi global ekologik tahdidlar bugungi kun ijtimoiy-falsafiy fikriy muammolarning asosiy ko'tarilgan mavzusiga aylanmoqda. Zamonaviy ilmiy tadqiqotlar va texnologiyalar urbanizatsiya va ekologik xavfsizlik muammolarida, jumladan, "yashil shahar" konsepsiyalari, ekologik transport, chiqindisiz texnologiyalar, ekologik audit va monitoring tizimlari, resurslarni optimallashtirish va xavfsiz yashash muhitini yaratishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Jamiyatda ekologik xavfsizlik va barqaror taraqqiyot usullarini turmush tarziga chuqur singdirish, har bir fuqaroni amaliy mas'uliyat sohibiga aylantirish zamonaviy ijtimoiy ong va ilmiy natijalarning uyg'unligi natijasidir [2].

Ilm-fan va texnologiyaning bugungi bosqichidagi yutuqlari, innovatsion ishlanmalar, sun'iy intellekt va biotexnologiyalar, raqamli monitoring va masofaviy boshqaruv tizimlari ekologik xavfsizlik va barqaror rivojlanish uchun yangi yo'nalishlarni ochdi. Masalan, ekologik tahlil laboratoriyalari, ekologik risklarni hisoblash, chiqindilarni ajratish va qayta ishlash, ifloslanishni real vaqt

rejimida kuzatish tizimlari, energiyaning muqobil manbalari — bularning barchasi zamonaviy falsafiy hamda ijtimoiy rivojlanishda o'ta muhim rol o'ynamoqda. Innovatsiyalar ekologik resurslardan oqilona foydalanishga, chiqindi va zararli moddalarning miqdorini kamaytirishga, tabiatni asrash va aholining sog'ligini himoya qilishga xizmat qiladi. Burundagi yangi texnologiyalar tabiiy omillarning muvozanatini tiklash, jamiyat va tabiat o'rtasida dastlabki uyg'unlik asoslarini yaratadi. Mamlakatda “yashil iqtisodiyot”, ekologik startaplar, ekologik ta'lim dasturlarining jonlanishi, ekologik kasb va malakalar rivoji orqali jamiyat innovatsion, ijtimoiy va ekologik barqarorlik sari yo'naltirilmoqda [3].

Ta'lim tizimi, ekologik fanlar, ijtimoiy-axloqiy tushunchalar, ommaviy axborot vositalari va jamoat institutlarining o'zaro uzviylikda faol ishlashi natijasida fuqarolarning ekologik madaniyat darajasi, ekologik axloqi va ongli harakati sezilarli o'sadi. Bunday ta'limiy va madaniy muhitda ijtimoiy-falsafiy tafakkurning kengayishi va zamonaviy ilmiy tadqiqot natijalarining jamiyat hayotiga bevosita tatbiq etilishi barcha uchun foydali barqaror taraqqiyotni kafolatlaydi. Har tomonlama chuqur bilimga, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish ko'nikmasiga va kuchli ekologik ongga ega bo'lgan insonlar orqali jamiyat barqaror taraqqiyot va ekologik xavfsizlik sari yetaklanadi. O'z navbatida, xushmuomala, bilimli, mas'uliyatli va ilg'or fikrli yoshlar har qanday ekologik muammoni zamonaviy ilmiy asosda tahlil etib, global va mahalliy darajadagi masalalarga amaliy yechim topa oladigan yetuk avlodga aylanishi mumkin [4].

Barqaror rivojlanish va ekologik xavfsizlikni faqat davlat siyosati, texnologik yutuqlar yoki ilmiy tadqiqotlar bilan amalga oshirish yetarli emas. Jamiyatda ekologik qadriyatlar va mas'uliyat, ong va axloqiy me'yorlar, ekologik dunyoqarash ustuvor bo'lishi lozim. Ekologik ong va axloq — insoniyatning tabiatga bo'lgan munosabati, o'z manfaatlarini koinot qadriyatlari va kelajak avlodlar manfaatlarini bilan uyg'unlashtirish, har qanday yaxshilik va taraqqiyotning zamini sanaladi. Ko'plab zamonaviy ilmiy tadqiqotlar inson va tabiat o'rtasidagi fundamental aloqalarni ochib bergan. Jamiyatda ekologik qadriyatlar, mas'uliyat hissining kuchayishi hayot sohasida ekologik xavfsizlik va barqaror taraqqiyotga

ishonchli zamin yaratadi. Falsafa fani ushbu tushunchalarni nazariy va amaliy jihatdan asoslab beradi. Bu esa jamiyatning ma'naviy, ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyoti uchun doimiy kafolat hisoblanadi. Zamonaviy ilmiy tadqiqotlar va texnologiyalarning yutuqlari faqat bitta mamlakat yoki hudud manfaatigagina xizmat qilmaydi, balki butun insoniyatning jamiy manfaatiga, barqaror taraqqiyot va ekologik xavfsizlik konsepsiyalariga xizmat qiladi. Global ekologik muammolar va xavfsizlikda xalqaro ilmiy platformalar, keng qamrovli ekologik loyihalar, innovatsion grantlar va tadqiqotlar orqali yangi nazariya va amaliy yechimlar shakllanmoqda. Fan va ta'lim sohalari, ekologik institut va markazlar, davlat va nodavlat tashkilotlari, jamiyatning turli qatlamlari o'rtasidagi yaqin hamkorlik muhim ekologik muammolar yechimida muvaffaqiyatli natijalarga olib kelmoqda. Shuningdek, ekologik xavfsizlik va taraqqiyotda zamonaviy bilimlar almashinuvi, ekologik diplomatiya, jahon hamjamiyatida ekologik va ijtimoiy-falsafiy tamoyillar shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda [5].

Xulosa

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, barqaror rivojlanish va ekologik xavfsizlikni ta'minlashda zamonaviy ilmiy tadqiqotlarning ijtimoiy-falsafiy ahamiyati beqiyosdir. Zamonaviy ilmiy yutuqlar, ekologik qadriyat va ong, axloqiy me'yorlar va innovatsiyalarning jamiyatdagi o'rni inson va tabiat o'rtasidagi uyg'un hamkorlikka asos bo'ladi. Global va mahalliy miqyosdagi ekologik xavfsizlik, barqaror taraqqiyot uchun har bir inson va jamiyat hamkorlikda harakat qilishi, zamonaviy ilmiy asoslangan barqaror tafakkurga tayanishi lozim. Zamonaviy ilmiy tadqiqotlar, ijtimoiy-falsafiy yondashuv va axloqiy mezonlar orqali ekologik xavfsiz va barqaror hayotni ta'minlash imkoniyatlari har doim ochiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hamroqulov, A. (2018). "Barqaror taraqqiyotning falsafiy asoslari va ekologik qadriyatlar". O'zbekiston falsafa jurnali, 1(3).
2. To'rayeva, F. (2019). "Ekologik xavfsizlik va zamonaviy ilmiy

tadqiqotlar”. Barqaror rivojlanishlar nazariyasi, 2(1).

3. Abdullayev, D., & Xolmatova, G. (2020). “Barqaror rivojlanish: ijtimoiy-falsafiy muammolar va yechimlar”. Innovatsion fan va taraqqiyot, 7(4).

4. Qurbonov, I. (2021). “Zamonaviy ekologik qadriyatlar va axloqiy tamoyillar”. Ijtimoiy-falsafiy tadqiqotlar, 8(6).

5. G‘aniyeva, D., & Yo‘ldoshev, N. (2022). “Ekologik xavfsizlik: ijtimoiy-falsafiy tahlil”. O‘zbekiston ekologik muammolari, 5(2).

6. Ziyayev, M. (2023). “Yashil iqtisodiyot va barqaror rivojlanish: falsafiy yondashuv”. Ilm va taraqqiyot, 8(1).

7. Boboeva, K. (2024). “Ekologik ong va madaniyat: zamonaviy qadriyatlar va falsafa”. Atrof-muhit va jamiyat, 11(3).